

PhD kurs i Kulturteorier 9202

2016

Essay

Seniorkultur – i endring?

Elisabeth Line Aase

15.08.2016

Innholdsfortegnelse

1.	Introduksjon	1
2.	Om begreper.....	3
	2.1 Ulike tilnærminger til kulturbegrepet	3
3.	Seniorekultur og mening.....	4
4.	Seniorekultur og makt.....	6
	4.1 Postmodernisme og seniorekultur.....	6
	4.2 Makt, seniormakt og kultur	7
	4.3 Seniorekultur i et feministisk perspektiv	10
5.	Konklusjon	12

1. Introduksjon

Det anslås at hver femte person i Norge vil være 70 år eller eldre i 2060. Den store økningen skyldes faktorer som etterkrigstidens store 'baby-boom' og bedre sosioøkonomiske forhold i befolkningen generelt, som viser seg i bedre helse, høyere levealder, utdanning og inntekt. På den ene siden bidrar dette til at en ny seniorgenerasjon vil ha andre forutsetninger til å leve meningsfulle liv og bidra som ressurser i samfunnet enn tidligere seniorgenerasjoner, mens det på den annen siden kan medføre store utfordringer for de eldre selv, deres familier og velferdsordninger. Samtidig som samfunnet og en ny generasjon pensjonister har gjensidige og nye forventninger til hverandre om pensjonisttilværelsen fremheves det i Meld. St. 29 (2012-13, s. 56) at det er uvisst hvordan dette vil arte seg i fremtiden.

En aldrende befolkning er ikke et særegent norsk fenomen, den samme utviklingen skjer både i Skandinavia, Europa og globalt. For å avhjelpe det store presset på fremtidens velferdsordninger opprettet den Europeiske Union (EU) programmet 'Active Aging' i 2012 for å fremme helse og redusere behovet for helse- og omsorgstjenester for morgendagens eldre.

Flere studier har tatt for seg aldring og alderdom knyttet til den tredje alder, som begynner ved pensjonsalder, og ulike sider ved pensjonisttilværelsen. I lys av dette og som bakgrunn for essayet er noen utvalgte studier trukket frem, der tre studier fra Norge, Sverige og Danmark er vektlagt fordi disse landene har liknende velferdsmodeller: NorLAG-studien (Slagsvold et al, 2012), Jonsson (2011) og Jespersen & Lassen (2015).

Ifølge NorLAG-studien (Slagsvold et al, 2012, s. 95) har endringer i levealder og aldersstruktur i Norge sammenheng med flere komplekse forhold og sosiale endringer i samfunnet. Disse endringene representerer nye utfordringer både på samfunns- og individnivå, og gjenspeiler store kontraster mellom ulike årsgrupper i befolkningen. De fant at kontrastene i stor grad var knyttet til sosioøkonomiske forskjeller som levealder, helse og livskvalitet, og at *alder* samvarierte ulikt med forskjellige fenomener knyttet til livskvalitet. Denne undersøkelsen viste at sosiale ulikheter i helse ser ut til å forsterkes gjennom hele livsløpet, det ble derfor pekt på som politisk viktig å sette inn tiltak som kan utjevne disse forskjellene (Slagsvold et al, 2012, s. 100). De sosioøkonomiske forskjellene kom også frem ved at flere personer med høy utdanning og god helse hadde større muligheter til å velge pensjoneringstidspunktet sitt selv, og at og flere ønsket å jobbe lenger. Studien bekreftet at ordningen med tidlig pensjonering (AFP) til en viss grad reflekterer helsemessige årsaker som grunnlag for tidlig avgang, og at alder i tillegg til dårlig helse så ut til å forsterke en tidlig avgang. Men i forhold til regjeringens satsing på å få flere til å stå lenger i arbeidslivet viste NorLAG-studien også at læring på arbeidsplassen stimulerer arbeidsevnen og kan forebygge tidlig avgang (Slagsvold et al, 2012, s. 98).

Når det gjelder selve overgangen til å bli pensjonist har flere studier sett nærmere på dette, og funn viste at mange enten har opplevd eller ser frem til pensjonistlivet med optimisme, glede og spenning, men også at det

er store individuelle forskjeller knyttet til tilfredshet med livet, angst, depresjon, ensomhet og selv-identitet (Jonsson, 2011, s. 33; Slagsvold et al, 2012, s. 98; Hersley & Henkens, 2013, s. 233; Lancee & Radl, 2012, s. 482; Aase, 2016, s. 16). *Mening* er et sentralt fenomen for mange pensjonister i dag. I en studie gjort for Pensjonistforbundet i Norge var ett av spørsmålene hva som er en *meningsfylt* pensjonisttilværelse, og her svarte de fleste at det var *frihet til å gjøre hva jeg vil*, et funn som ble bekreftet i oppfølgende intervjuer (Aase, 2016, s. 19). Svarene avdekket også at mange unge eller kommende pensjonister var mer innstilt på å *yte* fremfor å *nyte* som pensjonister. Også Jonssons studie (2011, s. 35) så nærmere på pensjonisters erfaringer knyttet til *mening*, og flere informanter beskrev mening ved at de hadde *tid til å drive med aktiviteter som var meningsfylte for dem*, men også at friheten som mange så frem til som pensjonist kunne oppleves som et paradoks når de opplevde at det ble stilt få krav til seg.

Identitet er et annet sentralt fenomen i menneskets livsløp. Når det gjelder *identitet* og alderdom har flere erfart at yngre pensjonister vegrer seg mot å bli identifisert med *alderdom*, og at de ikke identifiserer seg med å bli eldre selv om det er en realitet (Jespersen & Lassen, 2015, s. 4; Teuschner, 2010, s. 90 og Aase, 2016, s. 15). Fordi mange eldre har endret status fra *mottakere* til *ytere* i dagens samfunn ser Jespersen & Lassen (2015, s. 3) behov for å endre det rådende alderdomsidealet, som tidligere var knyttet til begreper som avhengighet, forfall, ensomhet og passivitet, til mer aktuelle begreper som uavhengighet, deltakelse, aktivitet og mening.

Teuschner (2010, s. 102) undersøkte om personers identitet endret seg eller forble som tidligere etter at de ble pensjonister, og kom frem til at 'yrkesdomenet' i stor grad påvirket hvordan mange pensjonister beskrev seg selv og sin identitet gjennom tidligere jobbidentitet og status. Når det gjelder identitet kommer i tillegg at kvinner, særlig i Norge og Skandinavia, har hatt en betydelig endring i kjønnsrollene de siste tiårene, fra å være hjemmевærende til å bli yrkesaktive, og hvordan eller hvorvidt denne endringen vil materialisere seg i kommende seniorgenerasjon vet vi foreløpig ikke.

På bakgrunn av forholdene som er trukket frem i denne innledningen kan det stilles spørsmål om dagens seniorkultur i endring, noe som har ført til følgende problemstilling og tittel på essayet:

Seniorkultur – i endring?

Men hva skal til for å kunne hevde at en kultur er i endring? For å besvare problemstillingen vil jeg se nærmere på begrepene kultur og seniorkultur, og diskutere begrepet seniorkultur i lys av *mening* og *makt*. I kapittel 2 starter jeg med å redegjøre om begreper på et mer generelt grunnlag, og følger opp med ulike tilnærminger til kulturbegrepet. I kapittel 3 og 4 setter jeg kulturbegrepet inn i en 'seniorkontekst', der kapittel 3 vil ta for seg *seniorkultur* og *mening* i et fenomenologisk perspektiv, mens kapittel 4 vil belyse *seniorkultur* og *makt* i et postmodernistisk og feministisk perspektiv.

2. Om begreper

I følge Bal (2002, s. 23) må begreper ikke forveksles med vanlige *ord* eller merkelapper/etiketter, men forstås som verktøy som muliggjør diskusjon mellom flere individer gjennom et felles språk. Fordi begreper er nøkkelen til *intersubjektivitet*, felles forståelse mellom individer, er det nødvendig at de er klare, eksplisitte og definerte, noe som kan være problematisk fordi begreper også er *fleksible* og i *bevegelse*, 'traveling concepts', mellom individer, grupper og disipliner.

Bal (2002, s. 40) tar til orde for et metodisk skifte som vektlegger *interaksjonen* mellom subjekt og objekt, og at begreper granskes gjennom konfrontasjon med det kulturelle objektet som skal undersøkes. I en analyse er det derfor viktig å undersøke og avklare *meningen* med begreper, særlig begreper som har nærliggende ord i det dagligdags språket og som kan skape forvirring og uorden.

Bal (2002, s.26) trekker frem *mening* som et sentralt nøkkelord som alle vitenskapelige disipliner må ha en oppmerksomhet mot. For å unngå å skape forvirring om *begrepets betydning* må det klargjøres hvorvidt det siktes til *meningens* hensikt, opprinnelse, kontekst eller semantiske innhold, og at dette valget og begrunnelsen bør gjøres til et metodisk utgangspunkt. Begreper muliggjør interaksjon mellom den som analyserer og objektet, og kan bidra til refleksjon og diskusjon på alle metodologiske nivåer innenfor en disiplin og mellom ulike disipliner.

2.1 Ulike tilnærminger til kulturbegrepet

Kultur er et mangfoldig begrep som kan forstås fra flere teoretiske perspektiver. Forstått som *artikulerte intensjoner*, '*articulated intentions*' blir det gjort et skille mellom kultur og natur, nærmere bestemt mellom kultur og egenskaper ved kulturen. Som artikulerte intensjoner betraktes kultur som performativ, som utførende handlinger og utførende praksis. Selv om grensene mellom kultur og natur kan være utydelige i ulike kulturelle sammenhenger kan det hevdes at ingen kultur kan eksistere uten en artikulert intensjon (Mikkel Tin, 11.05. 2016).

Det hermeneutiske kulturbegrepet

Gadamer (2004, s. 269) var opptatt av *mening*, og at mening kun eksisterer i *kulturelle* og *kontekstuelle* situasjoner knyttet til subjektet. Dette står i motsetning til den naturvitenskapelige tradisjonen som betrakter mening som objektiv og tidløs, i humanistisk vitenskap er det derfor ikke mulig å ha *objektet* i fokus i forskningsøyemed, Gadamer uttrykte seg slik:

'Whereas the object of the natural sciences can be described idealiter as what would be known in the perfect knowledge of nature, it is senseless to speak of a perfect knowledge of history, and for this reason it is not possible to speak of an 'object in itself' toward which its research is directed' (Gadamer, 2004, s. 285).

Gadamer hevdet at mening ikke skapes vilkårlig, men på bakgrunn av at vi stiller oss åpne til den andre personen eller teksten. Denne åpenheten innebærer ikke at vi utsletter vår egen forståelse, men plasserer den andres mening i relasjon til vår egen. Han la vekt på at forskeren må klare å stille seg åpen og forstå 'tingen-i-seg - selv' og avdekke egen *for-forståelse* for å forberede seg på hva en tekst eller situasjon vil fortelle. Gjennom en frem- og tilbakegang mellom det kjente og det ukjente skapes mening i den *kulturelle* konteksten og utvider vår forståelsesfront.

Det fenomenologiske kulturbegrepet

Også i det fenomenologiske perspektivet er kultur og kontekst viktig for å kunne betrakte fenomener der de hører hjemme. Her er fenomener 'ting' som opptrer for oss før de er begrepsgjorte, med andre ord hvorvidt mennesket er i stand til å erfare verden før vi har begrepsgjort den (Tin, Mikkel, 11.05.2016). Ifølge fenomenologien har vi i egenskap av å være mennesker muligheter til å erfare verden konkret gjennom kroppen og kroppsliggjorte erfaringer, som binder erfaringene våre til tid og rom. Med dette utfordres den objektive sannheten og dens uavhengighet til tid og rom (Tin, Mikkel, 11.05.2016).

Fenomenologien er opptatt av menneskets livsverden, og at tingene som vi erfarer dem ikke reduseres til objekter. Husserl definerte livsverden slik: '*tingenes verden i rom og tid, slik vi erfarer dem i vårt før- og utenom - vitenskapelige perspektiv*' (Gilje, 2006, s. 15). I et fenomenologisk perspektiv er det naturlig å knytte *kultur* og det kulturelle til *livsverden*, vår erfarte verden som intuitiv og original. Livsverden står i motsetning til den vitenskapelige verden, som er en intellektuell konstruksjon.

3. Seniorkultur og mening

I kapittel 1 ble det stilt spørsmål hva som skal til for å hevde at en kultur er i endring, jeg vil derfor avklare begrepene *senior*, *kultur* og *seniorkultur* nærmere.

I denne sammenhengen inkluderer begrepet *senior* mennesker i alderen 60+. Når det gjelder *kultur* har jeg tidligere vist til at det er flere teoretiske tilnærminger til kulturbegrepet, mens jeg videre i essayet vil legge til grunn følgende sosialantropologiske definisjon av kultur:

'Kultur er det som gjør kommunikasjon mulig ved at vi ved hjelp av våre tankemønstre, verdier og vaner som vi har felles, forstår hverandre' (Eriksen, 2001, s. 60).

I lys av denne definisjonen velger jeg å forstå begrepet *seniorkultur* som en felles måte å betrakte og opptre på i verden, innen grupper eller en generasjon seniorer. Når det gjelder *seniorkultur* og *mening* ser jeg det som relevant å knytte dette til et fenomenologisk perspektiv, fordi det legger vekt på det som 'aktørene' selv har beskrevet som meningsfullt i deres *livsverden*. I denne sammenhengen gjelder det dagens eller morgendagens pensjonister og deres livsverden.

I studien for Pensjonistforbundet ble informantene blant annet spurt om hva de mente var et *meningsfullt* liv som pensjonister. Etterfulgt av svaret *friheten til å gjøre som jeg vil* oppga de fleste at det var ulike former for *relasjonelt samvær*, og videre *egenutvikling, bruke egen kompetanse, lære nytt, drive med ulike aktiviteter, hjelpe til og gi noe til andre*. Disse funnene ble bekreftet i de oppfølgende intervjuene, som i tillegg viste at de fleste kjente stort ansvar for selv å *holde seg i aktivitet, ta vare på helsen, komme seg ut og kunne gi råd til andre, og at de ikke forventet at andre skulle gjøre noe for dem*.

I hvilken grad kan disse empiriske dataene om *mening* uttrykke endring i seniorkulturen?

Ifølge Gilje (2006, s. 11) er fenomenologien '*læren om det som er opprinnelig eller umiddelbart gitt for bevisstheten*', en filosofisk retning, som kan sies å ville gjenreise universet i dets mangfold og fylde. Den retter oppmerksomheten mot verden som vi opplever den og bruker i vårt dagligliv, og tar utgangspunkt i menneskelige handlinger – i form av en praktisk relasjon eller gjøremål. Tilgangen til verden er derfor praktisk, ikke teoretisk, og fenomenene fremtrer ikke for en bevissthet, men gjennom praktiske handlinger (Gilje, 2006, s.17). Ifølge Gilje (2006, s. 6) er det flere kjennetegn ved fenomenologien som fungerer som inspirasjon for kulturvitenskapelig forskning i dag. Han trekker frem følgende:

- Den retter oppmerksomheten mot saken selv
- Innebærer muligheten for en før- vitenskapelig tilgang til fenomenene
- Menneskets livsverden er en grunnleggende forutsetning for forståelse og *mening*
- Betydningen av *intensjonalitet og subjektiverfaring*

Ifølge Geertz (1973, s.10) skal det ikke spørres om kulturens ontologiske status fordi man da vil få svar at de er 'ting i verden', noe han karakteriserer som 'tynne beskrivelser'. I tillegg kan en slik måte å spørre på bidra til å redusere begrepet kultur ved å tro at det består av '*mental phenomena which can be analyzed by formal methods similar to those of mathematics and logic*' (Tyler, i Geertz, 1973, s. 12).

Geertz mente det er bedre å spørre hva som er kulturens *betydning* og *innhold*. Et antropologisk mål er å utvide universet for menneskelig diskurs, et mål som passer bra med det semiotiske begrepet der kultur er en kontekst som lar seg gjøre forståelig gjennom 'tykke beskrivelser'. Å forstå menneskers kultur er å uttrykke deres livsverden uten å redusere deres karakteristika, og atferd som sosiale handlinger som kulturelle former uttrykker seg gjennom.

Tilbake til spørsmålet om informantenes beskrivelser av *mening* kan være uttrykk for en seniorkultur i endring? Med følgende sitat fra Riceur kan spørsmålet foreløpig stå ubesvart: 'In short, what we write is the *noema, (thought, content, gist) of the speaking. It is the meaning of the speech event, not the event as event*' (Geertz, 1973, s. 19).

4. Seniorkultur og makt

Er dagens seniorkultur i endring? Her vil jeg trekke inn et postmoderne og feministisk perspektiv i diskusjon av problemstillingen for å utvide det teoretiske grunnlaget som hittil er trukket inn. Særlig relevant er det postmoderne, som forfekter et pluralistisk syn på mennesket og dets tilværelse, at verden er i kontinuerlig endring og opererer med et multippelt sannhetsbegrep i vitenskapelig sammenheng. Det feministiske perspektivet trekkes inn fordi kjønnsrollene er betydelig endret i den nye seniorgenerasjonen og er derfor av interesse for å belyse problemstillingen.

4.1 Postmodernisme og seniorkultur

Postmodernismen kan knyttes til filosofen Jean- Francois Lyotard og hans verk 'La condition postmoderne' (1979, og er en filosofisk retning som startet sent på 1900-tallet og ble særlig populær fra 1980-tallet. *Moderniteten* var forløperen til det post-moderne, Giddens (1991) fremstiller denne som *radikalisert modernitet*:

'Modernity can be understood as roughly equivalent to 'the industrialised world', so long as it be recognised that industrialism is not its only institutional dimension' (Giddens, 1991, s. 15).

Postmodernismen stiller seg imidlertid kritisk til modernitetens ideologier, som troen på fremskrittet, troen på ett livssyn, kjernefamilien, demokratiet og styreformer og institusjoner som fulgte med moderniteten, og legger i stedet vekt på verden som kontinuerlig *ufullstendighet og uløselig*. Likedan er det postmoderne mennesket ikke opptatt av søken etter *en* egen identitet, men forholder seg til ulike roller og identiteter i ulike situasjoner, og henvender seg til politisk og ideologisk tenkning fra flere tradisjoner selv om disse ikke har noen logisk sammenheng.

Postmodernismen la til grunn to forestillinger: at menneskelig forståelse bare lar seg gjøre gjennom *språket* og at enhver forståelse avhenger av *sosial, kulturell og historisk kontekst*. I lys av dette blir spørsmålet om dagens seniorkultur er i endring relevant å se nærmere på.

Jespersen & Lassen (2015, s.3) pekte på at mange eldre har endret status fra *mottakere* til *ytere* i dagens samfunn og at det er behov for å endre alderdomsidealet slik at det gjenspeiler denne endringen. De trekker frem at ulike pensjonsreformer, rehabiliteringsordninger og aktiv eldrepolitikk, som EU- programmet 'Aktiv aldring', bidrar til å endre også *forestillingene* om alderdommen og dens vilkår og hvordan 'eldrelivet' leves. Videre trekker de frem at flere vitenskapelige disipliner nå støtter nyere aldersforskning om betydningen av en aktiv livsstil fremfor å tilpasse den til kronologisk alder. Her viser de blant annet til teorien om *strukturell avhengighet* (Jespersen & Lassen, 2015, s. 4), som er en politisk, økonomisk teori som legger til grunn at

alderdommen er en *sosial konstruksjon*, at eldres *avhengighet* er et resultat av vårt århundres institusjonalisering av alderdommen og at mange forbinder alderdommen med avhengighet av velferdsytelser. Selv om Jespersen & Lassen (2015, s. 4) peker på å at 'aktiv aldring' og en sunnere livsstil har ført til bedre helse og høyere levealder i befolkningen generelt presiserer de at ikke alle pensjonister umiddelbart 'aksepterer' det nye idealet med en aktiv alderdom fremfor å kunne 'nyte sitt otium'. Likevel, og til tross for denne motstanden konkluderte de at det pågår et *kontinuerlig synkroniseringsarbeid* mellom det politiske nivået og folks '*hverdags-praksiser*' for å tilpasse seg det nye alderdomsidealet, og at det i '*hverdags-praksisene*' er *potensiale for endring*, ikke i en ensidig politisk propaganda.

Folks 'hverdags-praksis' har sammenheng med deres *identitet* og utvikling av eget *selv*. Postmodernismen betrakter menneskets *selv* å være i konstant utvikling, ved at den enkelte former sitt *selv* gjennom konstruksjon og rekonstruksjon av selvet livet ut (Daatland, 2011, s. 94). Et postmodernistisk perspektiv fremmer at mennesket konstruerer *multiple selv* gjennom livsløpet i samspill med ulike faktorer i omgivelsene. Tenkningen om at menneskets *selv* er kjernen for all utvikling har lang tradisjon og kan spores tilbake til Mead (1934, s. 140) og Jungs psykologi, og bygget på at menneskets selvbilde dannes ved at vi speiler oss i andre.

I studien for Pensjonistforbundet og knyttet til *mening* var det et markant funn at mange eldre uttrykte at de selv har ansvar for hvordan deres pensjonisttilværelse blir, og at de fremstod aktive og deltakende i pensjonistrollen (Aase, 2014, s. 20). Funn som at mange unge pensjonister ordnet pensjonisttilværelsen sin på egenhånd fremfor å delta i dagens eldresentre og at mange seniorer søker mening, ny læring, fortsatt utvikling og er åpne og nysgjerrige til livet som pensjonister fremfor å trekke seg tilbake kan fortolkes som tegn på endringer i seniorkulturen (Aase, 2016, s. 20). Funnene kan også forstås som at de vegret seg mot å bli *identifisert* med det rådende alderdomsidealet, og at hva som spiller inn på menneskets valg av pensjonistrolle, som deltaker eller tilskuer, kan antas å ha sammenheng med menneskets *selv* og om mennesket betrakter seg som fritt eller styrt (Aase, 2014, s. 13).

4.2 Makt, seniormakt og kultur

Meld. St.29 (2012-2013, s. 55) peker på at en ny sterk seniorgenerasjon er på vei, en ressurssterk eldre befolkning med god kjøpekraft og som vil prege samfunnet på alle måter i fremtiden. Det antas at de nye seniorenne vil være i front for sosiale endringer i samfunnet og bidra aktivt til å redefinere eldrerollen. Det forventes også at den nye seniorgenerasjonen vil være en betydelig mer heterogen gruppe i forhold til ressurser, interesser og preferanser og utfordre samfunnet på andre måter enn tidligere seniorgenerasjoner.

Det finnes mange tilnærminger og definisjoner på begrepet makt, ifølge Foucault finnes makt overalt og uttrykker det slik:

'Power must be understood in the first instance as the multiplicity of force relations immanent in the sphere in which they operate and which constitute their own organization' (Foucault, 1990, s. 92).

Det er en sterk kobling mellom *makt* og *kultur*, og fordi kultur skapes av og mellom mennesker skapes også makt av og mellom mennesker. Når det gjelder en ny seniorgenerasjon hevdet Slagsvold & Solem (Meld. St. 29, 2012-2013, s. 55) at morgendagens eldre vil være mindre beskjedne, stille større krav og bestemme mer, og at en ny seniorpolitikk må ta for seg langt mer enn pensjonsspørsmål og eldreomsorg for å treffe den nye seniorgenerasjonen. De nye seniorenne vil være opptatt av de fleste forhold i livsløpet, som utdanning, boligpolitikk, moter, design og kulturliv, og ikke akseptere at de skal leve et tilbaketrukket liv fritatt for ansvar og forpliktelser som seniorer. Tvert imot vil den sterke veksten i seniorbefolkningen bidra til å endre samfunnet på de fleste områder. Dersom de nye seniorenne slår seg sammen vil de ha stor kjøpekraft og makt i samfunnet.

Et uttrykk for dette kom frem i forbindelse med studien for Pensjonistforbundet. Her pekte en av respondentene på at pensjonister i Norge har for liten *reell* beslutningsmyndighet i samfunnet i dag, og at de ikke er representert på Stortinget som en del av vårt folkestyre. Imidlertid regnet respondenten med at det vil endre i og med at 68-generasjonen er på vei til å bli pensjonister og ikke vil finne seg i dette i fremtiden. Dette *kan* være uttrykk for endring i seniorkulturen, likedan at politiske føringer de senere årene har flyttet makt fra system- til individnivået på en rekke områder, eksemplifisert ved at pasienter, brukere og borgere i velferdsstaten har fått styrket sin makt og posisjon gjennom økt brukermedvirkning.

Gautun (2007, s. 61) er opptatt av hvordan kulturelle krefter påvirker livsløpet, og pekte på at *når* og i hvilken *rekkefølge* den enkelte går gjennom ulike *overganger* i familie, utdanning og yrkesliv i stor grad er strukturert av velferdsstaten, og at kulturelle normer i befolkningen endres og påvirker den offentlige debatten og politiske beslutninger. Swidler (Spillman, 2002, s. 311) knytter *kultur* og *makt* til 'sosiale bevegelser' i samfunnet, og redegjør for to hovedretninger av kulturbegrepet, den Weberianske og den Durkheimske. Ifølge Swidler (Spillman, 2002, s. 311) betraktet den Weberske tradisjonen kultur som en prosess 'inside out', forstått som 'kraftige, internaliserte livssyn og verdier hos den enkelte' og som fører til handling 'innenfra og ut'. Weber fokuserte på *meningsfulle handlinger* med individet som aktør, der kultur skapes ut fra menneskets ønsker og deres strategier for å oppfylle ønskene.

Den Durkheimske tradisjonen la til grunn at kultur er noe *kollektivistisk*, ikke individualistisk, som omgir mennesker og fører til handling 'outside in'. *Symboler, ritualer* og *representasjoner* var sentrale elementer, der symboler omfatter alt fra symboler til moralske verdier relatert til menneskets fornuft og autonomi i det moderne samfunnet.

Påvirket av den semiotiske tilnærmingen til kultur tilla Geertz (Spillmann, 2002, s. 312) symboler og ritualer stor betydning, og vektla at kultur burde forstås ut fra dens *mening*, og ikke ut fra dens effekter på handling.

Geertz var mindre interessert i selve ideene som motiverer individene til handling, og uttrykte at kultur er det som *konstituerer 'det menneskelige' i vår sosiale verden slik: 'Man is an animal suspended in webs of significance he himself has spun'* (Spillman, 2002, s. 312).

I lys av Geertz kulturforståelse pekte Swidler (Spillman, 2002, s. 313) på tre utviklingstrekk som endret forståelsen av kultur, sammenfattet til begrepene: *offentlighet, praksis og makt*. Dreiningen mot en *offentlig* forståelse av mening innebar behov for å forstå hva det enkelte individ eller gruppe tenkte og følte, kultur fremstod i stedet som et *system* for mening i form av semiotiske koder, og ikke noe diffust som var i 'noens hode'. Også *praksis* innebar at kultur endret seg fra en *indre tankegang* til *sosialpraksis*, som sammen med begrepene *tekst* og *diskurs* ga *praksis* en ny sosiologisk betydning av begrepet kultur. Praksisbegrepet ble endret på to måter: vektlegging av *menneskelig virksomhet* og forståelse av *institusjoner*.

Den tredje komponenten som bidro til å tenke nytt om kultur var fokus på *makt* og *ulikheter*. Mens Weber var opptatt av hvordan ideer opprinnelig ble til og levde sitt eget liv for å tjene de som hadde makt, snudde senere teoretikere det til å betrakte kultur som et uttrykk for *makt i seg selv*. Her viser Swidler (Spillman, 2002, s. 315) til Foucault, som ikke interesserte seg for *hvem* som hadde makt, men til at enhver kulturell dannelse og maktteknikk har sin historie som folk anvender av ulike grunner.

Selv om de fleste kulturteorier legger til grunn at kultur er mest kraftfull når den er dypt internalisert i det enkelte individs psyke, kropp og vaner, 'inside out' ivret Swidler (Spillman, 2002, s. 316) for at kultur kan ha større virkning når den opererer 'outside in', og tilla konteksten som situasjoner utspiller seg i stor betydning.

Ifølge Vike (Kronenfeld, Bennardo, de Munck & Fischer, 2011, s. 391) kan *makt* forstås som et spørsmål om hvordan *kunnskap* organiseres og systematisk tas i bruk av sosiale aktører. *Kultur* kan forstås som hvordan mennesker handler i sosiale møter gjennom bestemte mønstre.

Men hva er kultur, og hva skal til for å hevde at en kultur er i endring?

Vike (Kronenfeld et al, 2011, s. 390) argumenterer for at det er lettere å forstå sosial kompleksitet og hvordan folk opptrer i verden gjennom begrepet *kunnskap* enn gjennom begrepet kultur, og hevder at det er en tett kobling mellom hva *kunnskap er* og hva *kunnskap gjør*. Kultur *gjør* oss i stand til å omdanne og tilpasse forskjellig type kunnskap i ulike situasjoner, og kan betraktes som et reservoar av kunnskap som er organisert på en måte som *gjør* dette mulig. Vike uttrykker det slik:

'The way we model our world and apply our models in social situations is a matter of picking between alternatives and constructing more encompassing plans and scripts, even though most often we may not do this very self-reflexively' (Kronenfeld et al, 2001, s. 378).

Her betraktes kulturell kunnskap som situert og praktisk, der mennesket er i stand til å veksle mellom ulike situasjoner og kontekster på grunn av kognitive og effektive måter å tilpasse seg ulike situasjoner på. Ifølge Vike (Kronenfeld et al, 2011, s. 379) kan sosial praksis forstås som et produkt av hva mennesker tenker, føler og forstår, nærmere bestemt hva vi har i *hode og kropp* (heads and bodies), kultur kan derfor forstås som en del av å være menneske, ikke atskilt fra.

I et slikt perspektiv kan begrepet *seniorekultur* forstås som en ny seniorgenerasjons sosiale praksis; deres tanker, følelser og kognitive forståelse av sin livsverden.

Vike (Kronenfeld et al, 2011, s. 380) opererer med *kulturelle modeller*, nærmere bestemt at mennesket former sin verden aktivt gjennom observasjoner og passiv læring, og omskaper disse erfaringene i mentale modeller. Kulturelle modeller tas i bruk for å konstruere og forstå ulike kontekster, og gjøre det mulig for oss som mennesker å fortolke 'hva som skjer' og respondere på en passende måte. Vike (Kronenfeld et al, 2011, s.380) beskriver to ulike typer modeller: 'models of' og 'models for'. 'Models of' er modeller for ulike *klassifiseringer* (typer mennesker, interesser, seg selv-andre), mens 'models for' er mer pragmatiske *handlingsmodeller* (politisk, selvrealisering, vaner), og kulturelle modeller motiverer til handling.

I lys av essayets problemstilling vurderer jeg at begge typer modeller er relevante i en diskusjon hvorvidt dagens *seniorekultur* er i endring. 'Models of' kan få frem ulike karakteristika ved den nye seniorgenerasjonen; hva de interesserer seg for, hva som er meningsfylt og hvordan seniorer betrakter seg selv og andre fra sin posisjon. Gjennom sammenligning, refleksjon og analyse av karakteristika fra tidligere seniorgenerasjoner kan det være mulig å få frem eventuelle tegn på endringer. På lignende vis kan 'models for' være til hjelp i å forstå hvordan den nye seniorgenerasjonen er operative i dagens samfunn til forskjell fra tidligere, og på tilsvarende måte synliggjøre eventuelle endringer.

4.3 Seniorekultur i et feministisk perspektiv

Et annet uttrykk for endring i dagens *seniorekultur* kan være det Daatland (2011, s. 95) trekker opp som et skille mellom de som er gamle i dag og det postmoderne. Han hevder at gamle i dag ikke er formet i en postmoderne kultur og av den grunn ikke *identifiserer* seg med den. De er mer tilbøyelige til å se seg selv i lys av få og varige *livstemaer*, som for menn kan knyttes til yrke og for kvinner til det relasjonelle og familiære. Samtidig poengterer han at flere fra begge kjønn vil identifisere seg med nye livstemaer i fremtiden på grunn av en annen tilhørighet til samfunnet gjennom utdanning og yrkesliv.

Som en konsekvens av Norges satsing på likestilling vil kvinnes store inntog på arbeidsmarkedet fra 1970-årene representere en markant endring i den nye seniorgenerasjon. Økonomisk har kvinnes arbeidsinnsats blitt verdsatt til 3300 milliarder kroner, noe som har bidratt til en betydelig bedre samfunnsøkonomi og utvikling av velferdsstaten på mange områder (Sarwar, 2016). Parallelt med kvinnes store inntog på

arbeidsmarkedet erobret de også utdanningssystemet, og oppnådde de beste resultatene innen mange fagområder. I ettertid har kvinnenens inntog på arbeidsmarkedet og utdanningssystemet blitt betegnet som en stille revolusjon.

Men hvordan vil denne endringen vise seg i en ny seniorgenerasjon og seniorkultur? Ifølge Simone Beauvoirs (Pettersen, 2011 s. 95) eksistensialistiske livssyn fødes alle mennesker frie, de er uavhengige av tid og rom, noe som gjør dem i stand til å tenke utover sin egen situasjon som kjønnsroller, klasse, historie og kultur. Beauvoir mente at det ikke finnes noen forutbestemt essens som må realiseres, ingen ferdig plan, mennesket må skape seg selv, forme sin fremtid, sin livsplan og velge sine prosjekter. Samtidig hevdet Beauvoir (Pettersen, 2011 s. 95) at mennesket er ufritt fordi det fødes inn i en historisk, kulturell, relasjonell, økonomisk og kjønnnet tilværelse som har innflytelse på hvordan vi tenker og oppfatter verden, på vår livssituasjon og våre valg. Med det mente Beauvoir at det er mennesket - ikke naturen - som har ansvar for de kjønnete forskjellene som finnes på samfunnsnivå og i kulturen, derfor er det i menneskets makt å skape endring. Beauvoir (Pettersen, 2011 s. 98) viste til at mennesket har to grunnleggende drifter; transcendens og immanens. Transcendens innebærer en trang til å overskride seg selv, til å strekke seg mot verden og delta, mens immanens er å trekke seg tilbake, flykte fra friheten og unngå valg og ansvar. Ifølge Beauvoir (Pettersen, 2011 s. 98) har alle mennesker trang til både transcendens og immanens, men historisk har patriarkatet formet kvinner til *det passive* og oppmuntret menn til *det aktive*, transcendens. For Beauvoir representerer immanens en fremmedgjøring av mennesket i verden, en undertrykkelse, og et hinder for å realisere seg selv. Immanens kan være selvalgt, eller et resultat av fattigdom, nød eller kulturelle betingelser, men er uansett en innskrenking av menneskets medfødte frihet. Det er gjennom å bruke sin frihet mennesket kan skape mening og innhold i livet sitt gjennom å engasjere seg og delta i en felles menneskelig verden. Innenfor sin situasjon kan det enkelte individ skape seg selv, bestemme hvem det vil være og hvordan det vil leve, også når det gjelder kjønnsroller. Interaksjon med andre har stor betydning for menneskets utvikling og selvbevissthet, det enkelte individ kan ikke utvikle sin selvbevissthet bare gjennom introspeksjon. Mennesket betraktet Beauvoir som et sosialt, historisk eller lingvistisk produkt, forestillingene om det kvinnelige og det mannlige mente hun var historisk produserte kategorier. Beauvoir betraktet kjønnsforskjeller som en konsekvens av at mennesket formes av sosiale og kulturelle forestillinger, av økonomi og de materielle betingelsene som det lever under. Om makt mente Beauvoir (Pettersen, 2011 s. 95) at kampen om herredømme mellom to bevisstheter kan overkommes, men først når den andre fritt anerkjennes som et likeverdig individ, som subjekt og objekt i en 'gjensidig bevegelse'.

Beauvoir betraktet mennesket som situert, og all kunnskapsproduksjon som kontekstavhengig. Historisk har det mannlige og kvinnelige blitt fremstilt i kjønnede dikotomier, rangerte og med det mannlige over det kvinnelige. Pettersen (2011, s. 188) stiller spørsmål om ett perspektiv, *rasjonalitet*, er en epistemologisk feil.

Hun påpeker at rasjonalitet ikke er et universelt eller nøytralt begrep, men uttrykker egenskaper som assosieres med ett kjønn, og ekskluderer det man tradisjonelt forbinder med kvinner, som følelser. På bakgrunn av sin kritikk av rasjonalitetsbegrepet stiller hun spørsmål ved hvilke alternative forestillinger som foreligger når den klassiske forestillingen om kunnskap, rasjonalitet og selvet ikke kan betraktes som gyldig lenger. I lys av dette hevder Pettersen (2011, s. 188) at feministisk teori ofte er innovativ fordi den representerer alternative teorier som anvender teoretiske perspektiver knyttet til 'Den andre'. Det situerte selvet settes opp mot det klassiske, som betrakter subjektet som kontekstuavhengig. Pettersen (2011, s. 187) peker på flere likhetstrekk mellom feminisme og postmodernisme. Både postmodernismen og feminismen avviser ideen om *en* felles fornuft som utgangspunkt for å ivareta alles interesser, likedan ideen om *selvet* som et kontekstløst, abstrakt, autonomt og mannlig ego fra en bestemt kultur. Andre likhetstrekk er at begge posisjonene hevder at universalistiske teorier ikke er egnet til å ivareta virkelighetens kompleksitet og mangfold, og både postmodernister og feminister hyller perspektiver knyttet til Den andre. Ved dette representerer både feminisme og postmodernisme begreper som *mangfold, heterogenitet, eksentrisitet og annethet* (Pettersen, 2011, s. 199).

På bakgrunn av de teoretiske perspektivene som er trukket inn vil det bli interessant å se hvordan kvinner i den nye seniorgenerasjonen vil fremstå i tiden fremover. I lys av Eriksens (2001, s. 60) definisjon av kultur og kvinners nye posisjon i samfunnet vil fremtiden vise om kvinner vil identifisere seg med andre livstemaer enn det relasjonelle og familiære som seniorer, og hvordan dette vil arte seg.

5. Konklusjon

For å besvare problemstillingen har dette essayet belyst sider ved dagens seniorkultur ut fra ulike teoretiske perspektiver. I årene fremover forventes det en stor økning i antall eldre og at en ny seniorgenerasjon vil opptre annerledes enn tidligere generasjoner eldre.

Begrepet seniorkultur er blitt diskutert i lys av begrepene *mening og makt*, med vekt på et postmodernistisk og feministisk perspektiv.

De valgte tilnærmingene til kulturbegrepet, begrepet seniorkultur, diskusjonen og empiriske data i essayet er det flere tegn som tyder på at dagens seniorkultur er i endring. Men fordi vi lever i en tid med kontinuerlige endringer på de fleste samfunnsområder er det for tidlig å kunne beskrive disse endringene fullstendig nå. Det er også for tidlig å se hvorvidt kvinner i den nye seniorgenerasjonen vil identifisere seg med andre livstemaer enn tidligere og opptre annerledes. Bare fremtiden kan vise om kvinners nye posisjon med høyere utdanning, betydelig økt yrkesdeltakelse og selvstendighet på alle livsområder vil manifestere seg på nye måter i seniorkulturen.

Referanser

- Bal, Mieke (2002). *Travelling Concepts in the Humanities*. London: University of Toronto Press.
- Daatland, S.O. (Red) (2011) *Aldring og samfunn*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Eriksen, T.H. (2001) (Red.) *Flerkulturell forståelse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Foucault, M. (1990). *The history of sexuality*. London: Penguin.
- Gadamer, H.G. (2004). *Truth and Method*. New York: continuum
- Gautun, H. (2007). Velferdsstatens forming av individers livsløp. *Nordisk Sosialt Arbeid*, NR. 1, Vol. 27, s. 56-63.
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self- Identity*. Cambridge: Polity Press.
- Gilje, N. (2006). Fenomenologi, konstruktivisme og kulturforskning. En vitenskapsteoretisk diskusjon. *Tidsskrift for kulturforskning*, 5(1), s. 5-22.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. New York: Basic Books. P. 3-30.
- Hersley, D. A. & Henkens, K. (2013). Impact of Different Types of Retirement Transitions on Perceived Satisfaction with Life. *The Gerontologist*, Vol. 54, No. 2, s.232-244.
- Jespersen, A.P. & Lassen, A.J. (2015). Ældres hverdagspraksiser i aldringspolitikken. *Kulturstudier*, No 1, s. 79 - 99, Københavns Universitet.
- Jonsson, H. (2011). The First Steps into the Third Age: The retirement Process form a Swedish Perspective. *Special Issue Paper, Division of Occupational Therapy Institue*, 18: 32-38, Stockholm, Karolinska Instituttet.
- Kronenfeld, D. B, Bennardo, G., de Munck, V.C. & Fischer, M.D. (2011). *Cognitive Anthropology*. Oxford: Companions to Anthropology.
- Lancee, B. & Radl, J. (2012). Social Connectedness and the Transition from Work to Retirement. *The Journal of Gerontology, Series B: Psychological Sciences and Social Sciences*, 67 (4), 481 – 490.
- Lassen, A.J. (2014) Aktiv aldring: forhandlinger om et nyt alderdomsideal. København: Gerontologi, Årg.30:2
- Mead, G.H. (1934). *Mind, Self and Society*. Chicago: Chicago University press.

Meld. St.29 (2012 -2013). Morgendagens omsorg. Oslo: Det kongelige Helse- og omsorgsdepartement.

Pettersen, T. (2011). *Filosofiens annet kjønn*. Oslo: Pax Forlag.

Sarwar, S. (2016, 12.07). Verdien av kvinner i arbeid. VG. Hentet fra

<http://www.vg.no/nyheter/meninger/likestilling/verdien-av-kvinner-i-arbeid/a/23737171/>

Slagsvold, B., Veenstra, M., Daatland, S.O., Hagestad, G., Hansen, T., Herlofsen, K., Koløen, K. & Solem, P.E. (2012). Life- course, aging and generations in Norway: the NorLAG study. *Norsk Epidemiologi*, 2012; 22 (2): 95-102.

Spillman, L.S. (Red.) (2002). *Cultural sociology*. Oxford: Blackwell Publishers Inc.

Teuscher, U. (2010) Change and Persistence of Personal Identities after the Transition to Retirement. *International Journal of Age & Human Development*, Vol. 70 (1) 89-106.

Aase, E. (2014) Pensjonistrollen - deltaker eller tilskuer? TEORA: Telemark Open Research Archive.

*Aase, E. (2016) Morgendagens aktivitetssenter. Rapport del I, Gjøvik: *Tidsskrift for Omsorgsforskning*,

*Aase, E. (2016) Morgendagens aktivitetssentre. Rapport del II, Gjøvik: *Tidsskrift for Omsorgsforskning*,

* Rapportene er sendt til *Senter for Omsorgsforskning* for publisering, og er under behandling med å få serienummer og legges ut på nettsiden deres. Rapportene ligger imidlertid på Pensjonistforbundets nettside:

<https://www.pensjonistforbundet.no/side/68-morgendagens-aktivitetssenter>